

bahar 2001

FRIEDMAN OKUL MÜDÜRLERİ TÜKENMİŞLİK ÖLÇEĞİNİN TÜRKİYE'YE UYARLAMA ÇALIŞMASI

Yrd. Doç. Dr. Burhanettin DÖNMEZ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Güven

İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Bu çalışmada, Friedman tarafından geliştirilen "Okul Müdürleri Tükenmişlik Ölçeği"nin Türkçe'ye çevirisi, güvenilirlik ve geçerlik çalışması yapılmış ve ölçeğin ülkemizde de okul müdürlerinin tükenmişlik düzeylerini belirlemeye yönelik araştırmalarda kullanılabileceği sonucuna varılmıştır.

Günümüzde toplumların giderek karmaşıklaşması; toplumsal rollerdeki değişim, kişiler arası ilişkilerdeki bozulma, yalnızlık duygusu, rekabete dayalı bir iş ortamı, bireylerin kendilerini kanıtlama çabaları ve yüksek beklentiler gibi daha çok çağımıza özgü koşullar bireyin ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bütün bu olumsuzlukların bir sonucu olarak bazı yazarlar tarafından tükenmişlik (burnout) olarak adlandırılan bir sendrom yaşanmaktadır.

Tükenmişlik kavramını ilk kez 1974 yılında kullanan Freudenberger bu kavramı "enerji, güç veya kaynaklar üzerindeki aşırı istekler nedeniyle tükenmeye başlamak" olarak tanımlamıştır (Akt. Gökçakan ve Özer, 1998:281). Maslach ve Jackson (1981) ise tükenmişliği, olumsuz tutumları içeren fiziksel, duygusal ve zihinsel boyutlu bir belirti olarak tanımlamıştır. Son 20-25 yıl içinde tükenmişlik ile ilgili bir çok araştırma ve tanım yapılmış, nedenleri üzerinde durulmuş olmakla birlikte, tükenmişliğin insanlara yardım hizmeti sunan mesleklerde ve duygusal taleplerin yoğun olduğu ortamlarda uzun süre çalışan idealist insanlarda daha çok yaşandığı genel olarak bilinen bir durumdur. Yöneticilik, özellikle okul yöneticiliği bu mesleklerden biridir.

Welch, Meideros ve Tate (1982)'in belirttikleri gibi okul yöneticileri iş yerindeki soyutlanmışlıkları, işin niteliği gereği programlanmamış etkinlikler,

problemleri insan ilişkileri, sınırlı yetkileri ve özel konumları nedeni ile sürekli bir stres yaşamaktadırlar. Bu durumu Friedman (1995) okul yöneticiliği rolünü okul rol setinde bulunanlar tarafından getirilen negatif duyguların boşaltıldığı bir limana benzeterek açıklamaktadır.

Friedman yoğun bir stres ve bunun sonucu olarak tükenmişlik yaşadığını düşündüğü okul müdürlerinin tükenmişlik düzeylerini belirlemek amacı ile bu çalışmayla Türkçe'ye kazandırılan "Okul Müdürleri Tükenmişlik Ölçeği"ni geliştirmiştir.

Friedman Tükenmişlik Ölçeğinin Özellikleri

Türkçe'ye uyarlaması yapılan Friedman Okul Müdürleri Tükenmişlik Ölçeği (FOMTÖ), Friedman (1995) tarafından İsrail'de görev yapan toplam 821 ilk ve ortaokul müdürü üzerinde iki yıl süren çalışmalarla geliştirilmiştir.

Friedman'ın çalışmasının ilk aşamasında 34 okul müdüründen (15 kadın, 19 erkek) okul yöneticisi olarak yaşadıkları tükenmişlikle ilgili tipik duyguları ve davranış kalıplarını betimlemeleri istenmiştir. Bu aşamada okul müdürlerinin yaşadıkları tükenmişlikle ilgili toplam 227 ifade üretilmiştir. Daha sonra bu ifadelerden oluşturulan iki paralel test, ilköğretim okulu müdürleri (349 kişi) ve lise müdürlerinden (215 kişi) oluşan iki bağımsız gruba verilerek ölçeğin son şekli için en uygun olan maddeleri seçmeleri istenmiştir. Bu yolla ölçekteki madde sayısı 27'ye indirilmiş ve daha sonra yapılan faktör analizi sonucu faktör yükleri dikkate alınarak ölçeğe 22 maddeden oluşan son şekli verilmiştir. Son şekli ile tekrar faktör analizine tabi tutulan ölçek için çözümleyici faktörler olarak 3 boyut belirlenmiştir. Bu boyutlar şunlardır: (a) Bitkinlik: 9 maddeden oluşan bu alt boyutta yöneticinin enerjisinin fiziksel, duygusal ve bilişsel tükenmişliğine ilişkin maddeler yer almaktadır. (b) Uzak durma: Okul yöneticisinin duygusal ve kişisel olarak hizmet üreten personele olduğu gibi, problemlere, yeni fikirlere ve önerilere de uzak durmasını betimleyen bu alt boyutta 7 madde yer almaktadır. (c) Küçümseme: 6 maddeden oluşan bu boyutta da okul yöneticilerinin öğretmenlere, öğrencilere ve velilere karşı olumsuz tutum ve davranışlara sahip olmaları; onların çabalarını ve yeteneklerini küçük görmeleri ile ilgili ifadeler yer almaktadır.

Ölçeğin geçerlik çalışması çapraz geçerlik (cross-validate) tekniği ile yapılmıştır. Bu çalışmada 821 okul müdüründen oluşan örneklem random

olarak iki gruba ayrılmış ve bu gruplardan elde edilen sonuçlar arasında yapılan karşılaştırmada anlamlı bir farkın olmadığı gözlenmiştir.

Ölçeğin güvenilirliği ile ilgili olarak yapılan çalışmada da Cronbach Alpha Güvenirlik katsayısı .92 olarak bulunmuştur.

Ölçek maddeleri 1:Hiç, 2: Çok az, 3: Az, 4: Sık, 5: Çok sık, 6: Her zaman şeklinde yanıtlanmaya uygun, altılı Likert tipi ölçek olarak düzenlenmiştir.

Uyarlama Çalışması

Uyarlama çalışması çerçevesinde ölçme aracının Türkçe'ye çevrilmesi, deneme uygulaması, güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılmıştır.

Türkçe'ye Çeviri Çalışması: Freidman Okul Müdürleri Tükenmişlik Ölçeğinin İngilizce orijinali önce, üniversitede görevli üç İngilizce okutmanına verilerek, ölçeği Türkçe'ye çevirmeleri istenmiştir. Aynı zamanda ölçeğin araştırmacılar tarafından da çevirisi yapılmıştır. Yapılan çevirilerdeki benzerlikler ve farklılıklar tartışılarak ölçeğin Türkçe formu oluşturulmuştur. Oluşturulan bu form daha sonra orijinali ile birlikte biri yurt dışında Eğitim Bilimleri alanında, diğeri İngilizce eğitimi alanında doktora yapmış iki öğretim üyesine verilerek, Türkçe ve İngilizce formları karşılaştırarak Türkçe formda gerekli düzeltmeleri yapmaları istenmiştir. Bu aşamalardan sonra ölçeğe son Türkçe şekli verilmiştir.

Deneme Uygulaması: Ölçeğin deneme uygulaması Malatya İli şehir merkezinde bulunan 21 İlköğretim Okulu Müdürü üzerinde yapılmıştır. Bu çerçevede ölçme aracının kültüre uygunluğu, maddelerin yeterince anlaşılıp anlaşılmadığı, yanıtlamada bir sorunla karşılaşıp-karşılaşılmadığı üzerinde durulmuştur. Bu çalışma sonunda, ölçeği yanıtlayanlar ölçme aracının orijinalinde altılı olarak belirlenmiş olan derecelendirmeyi çok ayrıntılı bulduklarını, duygu ve düşüncelerini bu denli ayrıntılı olarak analiz edemediklerini belirtmişlerdir. Bu nedenle ölçeğin Türkçe versiyonunda seçenekler beşe indirilmiştir.

Güvenirlik Çalışması: Ölçeğin Türkçe formunun güvenilirlik çalışması testin tekrarı ve iç tutarlılığın saptanması şeklinde iki ayrı yöntemle yapılmıştır.

Testin tekrarı yönteminde ölçek iki hafta ara ile 32 İlköğretim Okulu müdürüne iki kez uygulanmıştır. Bu uygulamalar sonunda elde edilen korelasyon katsayısı .87 olarak bulunmuştur.

İç tutarlığın saptanması yoluyla güvenilirliği belirlemek amacıyla yapılan çalışmada Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .93 olarak bulunmuştur. Bu sonuç Friedman (1995) tarafından bulunan sonuca (.92) çok yakındır. Sonuçlar arasındaki bu paralellik ölçeğin Türkçe formunun orijinali gibi güvenilir olduğunu göstermektedir.

Geçerlik Çalışması: Ölçeğin Türkçe formunun geçerlik çalışması benzer ölçekler geçerliği yöntemi ile yapılmıştır. Bu bağlamda Maslach Tükenmişlik Envanteri-MTE (Maslach Burnout Inventory) ölçüt bir ölçek olarak kullanılmıştır. Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen bu envanter, FOMTÖ gibi, 22 madde ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ergin (1992) ve Çam (1992) tarafından Türkçe'ye çeviri ve uyarlama çalışmaları yapılan MTE, ülkemizde çeşitli araştırmalarda (Sucuoğlu ve Kuloğlu, 1996; Gökçakan ve Özer, 1998; Aslan ve diğerleri,1986; Özbek ve Girgin,1994) kullanılmıştır. Her iki ölçek Malatya İli merkezinde bulunan İlköğretim Okullarında görevli 32 okul müdürüne uygulanmış ve elde edilen sonuçlara göre yapılan çalışmada Friedman Okul Müdürleri Tükenmişlik Ölçeğinin benzer ölçekler geçerliği .74 olarak bulunmuştur.

Puanlama: Ölçeğin orijinalinde puanlama altılı Likert tipi olarak düzenlenmiş, Türkçe'ye uyarlanan formda ise yapılan uygulama çalışmalarında deneklerin ölçeği yanıtlamada karşılaştıkları sorunlar nedeniyle seçenekler 1:hiç, 2:az, 3:orta, 4:çok, 5: tam olmak üzere beşe indirilmiştir. Ölçme aracında yer alan toplam 22 ifadeden üçü (6., 8., 9. maddeler) olumlu, diğerleri olumsuz ifadelerdir. Bu yüzden olumlu maddelerin ters yönde puanlanmaları gerekmektedir. Ölçekten alınan puan arttıkça tükenmişlik düzeyi artmaktadır. Kuramsal olarak her bir madde için puanlama 1 ile 5 arasında değiştiği için ölçekten alınabilecek en yüksek puan 110, en düşük puan ise 22'dir.

Sonuç

Friedman Okul Müdürleri Tükenmişlik Ölçeği ile ilgili olarak ülkemizde yapılan bu ilk çalışmada, okul yöneticisi olarak çalışanların tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesine yönelik araştırmalarda kullanılacak ölçeğin Türkçe'ye çevirisi yapılmış ve bir grup okul müdürü üzerinde yapılan

çalışmalarla güvenilirlik ve geçerliğine ilişkin bazı kanıtlar elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlar söz konusu ölçme aracının ülkemizde de kullanılabileceğini göstermektedir. Ancak, elde edilen güvenilirlik ve geçerlik kanıtlarının bu çalışmanın sınırlılıkları çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği unutulmamalıdır. Benzer bir çalışma, ülkemizin farklı bölgelerinden alınacak daha geniş bir örneklem grubu üzerinde yapılarak ölçeğin çeşitli normları elde edilebilir.

KAYNAKÇA

- Aslan H. ve Ark. (1996) Pratisyen Hekimlerde Tükenme Düzeyleri. **Düşünen Adam**. 9 (3): 48-52.
- Çam, O. (1992).Tükenmişlik Envanterinin Geçerlik ve Güvenirliğinin Araştırılması. **VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları**, 155-160.
- Ergin, C. (1992). Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması. **VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları**, 143-154.
- Friedman, I.A (1995). School Principal Burnout: The Concept and Its Components. **Journal of Organizational Behavior**, 16: 191-198.
- Friedman, I.A. (1995). Measuring School Principal-Experienced Burnout. **Educational & Psychological Measurement**, 55(4): 641-652.
- Gökçakan, Z. ve Özer, R. (1998). Rehber Öğretmenlerde Tükenmişlik, Nedenleri ve Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi (Türkiye Örneğinde Bir Araştırma), **VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi**, 9-11 Eylül, Konya: Selçuk Üniversitesi, 281-285.
- Maslach, C., Jackson, S.E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout. **Journal of Occupational Behavior**, 2: 99-113.
- Özbek K., Girgin G. (1994) Pratisyen Hekimlerde Meslekte Tükenmişlik Sendromu. **IV. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Kitabı**, Didim, 662-665.
- Sucuoğlu B., Kuloğlu N. (1996) Özürülü Çocuklarla Çalışan Öğretmenlerde Tükenmişliğin Değerlendirilmesi. **Türk Psikoloji Dergisi**, 10 (36): 44-60.
- Welch, I.D., Meideros, D.C. ve Tate, G.A.(1982).**Beyond Burnout**. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.